

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Ko smo mi Bošnjaci?

Muhamed Filipović

Ko smo mi Bošnjaci muslimanske vjere i šta mi želimo u našoj domovini Bosni i Hercegovini, u regiji s kojom smo svojim porijeklom i historijom povezani, i u Europi kojoj geopolitički i kulturno pripadamo?

Kad se radi o identitetu naroda i karakteristikama koje ga definiraju, tada se moraju razlikovati dvije vrste fenomena. Postoje oni fenomeni koji čine supstancialnu osnovu i sadržinu zasebnog postojanja određenih naroda i njihovih singularnih karakteristika, njihove historijske posebnosti i oni predstavljaju osnovu zasebnog funkcionalisanja tih naroda ili određenih posebnih historijskih entiteta u historiji.

Mnogo od onoga što određuje sadržinu historijskog realiteta postojanja određenog naroda ima iste manifestacije kao što ih ima i ono što određuje postojanje drugih naroda. Svi narodi i sve historijske pojave imaju mnogo toga zajedničkog u svom nastanju postojanja i sadržini i načinima ostvarenja svoje egzistencije u historiji, zbog čega i mogu da se nazovu dijelovima historije svijeta i povijestva, odnosno zbog čega ljudi, ma gdje i ma kako živjeli, pokazuju neke bitne zajedničke osobine i sačinjavaju onaj entitet što ga nazivamo povijestvo, a njihovo bivanje u vremenu nazivamo historijom ljudskog svijeta, odnosno povijestvo.

Međutim, pored onih zajedničkih crta koje povezuju sve ljudi u općoj historiji ljudskog postojanja, postoje i oni fenomeni i izrazi postojanja po kojima se određeni narodi razlikuju od drugih naroda i te razlike čine ono specifično što definira narode postojanja kao njihovu zasebnu historiju – historiju naroda, kultura, civilizacija i područja ekumene.

Opće pravilo definicije, važeće je kod Aristotela, je da se kod definicije bilo kojeg entiteta mora prvo utvrditi ono opće na osnovu čega je moguće utvrditi istovjernosti iz kojih izviru i prema kojima se određuju razlike u posebnim načinima postojanja tih entiteta, a potom odrediti ono što određeni entitet čini posebnim, tj. njegovu specifičnost u odnosu na druge istorodne pojave. Pravilo definicije glasi da se mora prvo utvrditi Genus proximus, najbliži rod nekog predmeta definicije, a zatim Diferentia specifica, tj. specifična razlika određenog entiteta u odnosu na sve druge entitete istog roda.

Kad se radi o historijskim entitetima, a to su države i narodi, takve razlike su posebno vidljive i mogu se zapažati u slučajevima dodira između naroda, kultura, civilizacijskih modela postojanja, tj. u slučajevima kada se međusobne relacije dvaju ili više naroda intenziviraju i kada se sistemom razvijanja razlika nastoji očuvati određeni specifični identitet od eventualnog njegovog gubljenja, a time se dobiva i mogućnost komparacije njegovih osobina u cilju identifikacije

sli?nosti i razlika izme?u entiteta koje poredimo. Kad se radi o narodima, to je posebno bitno za one narode koji su manji i koji zbog toga lakše bivaju izloženi agresivnoj i asimilativnoj akciji drugih naroda, koja se ispoljava upravo u tome da im se potiru razlike u pravima, svojstvima ili mogu?nostima prema onom ko vrši asimilaciju. Akcija koja dovodi do asimilacije ne mora biti samo politi?ka i vojna, nego može biti i ekomska, kulturna ili vjerska i duhovna uop?e, kao što je to bilo u slu?aju Bosne, koja je više vijekova bila izložena visokom stupnju agresije svih vrsta iz okolnih katoli?kih i pravoslavnih zemalja, a u novije vrijeme i u formi dovo?enja u pitanje cjelokupnog njenog državnopravnog individualiteta i iz nekih europskih zemalja. Naravno, razne vrste agresija su bivale u vijek pravdane postojanjem nekih razlika koje su za onog ko želi opravdati svoju akciju opasne po njega, ili po op?i poredak u svijetu ili religiji. U našem slu?aju razlog za agresiju na Bosnu, u ranoj našoj historiji, bilo je postojanje Crkve bosanske, a potom je takav razlog na?en u postojanju Osmanskog Carstva unutar kojeg je Bosna bila, ili je takav razlog postala naša težnja za neovisno?u, a mogao je to biti bilo koji drugi razlog koji bi omogu?avao da budemo proglašeni za opasnu, jereti?ku i nevjerni?ku zemlju, za one koji narušavaju op?e stanje stvari i ugrožavaju tu?e interes, mada to stanje nije nigdje definirano niti su ti op?i interesi verificirani i legitimizirani kao opravdani.

Osobito je praksa vjerske tolerancije u Bosni bila ?est motiv agresije na nju za one koji su zastupali postrebu vjerske unilateralizacije Europe i Balkana i naše zemlje, mada je akcija protagonista ovakvih zahtijeva, prijetnji i poduhvata bila pra?ena odbijanjem bosanskih vladara – od bana Kulina (Abjuracija na Bilinom polju je dokaz) do kralja Trvrka (Tvrkovo pismo papi), da u svojoj zemlji likvidiraju i zabrane rad drugim crkvama osim katoli?ke, kako su to Rim i okolni katoli?ki vladari zahtjevali. Svi bosanski vladari, do dvojice nestretnika na kraju bosanske neovisnosti, su tvrdili i na razne na?ine nastojali dokazati, kako u njihovo? banovini-kraljevini nema jeretika, odnosno da su sve vjerske sljedbe u njoj ortodoksne u Kristovoj vjeri.

Dakle, identitet naroda ?esto se sastoji u razlikama, a ne u sli?nostima me?u onima koji žive zajedno i na istom prostoru i istovjetnost nema nikakvu prednost u zna?enju i valjanosti pred razlikom me?u njima. Nije teško utvrditi identitet Francuza u odnosu na identitet Grka ili Bošnjaka. Teško je, me?utim utvrditi identitete onih koji mnogo toga u historijskom postojanju dijele i kojima je mnogo toga zajedni?ko—kao npr. porijeklo, jezik, historija, teritorija koju nastanjuju, na?in života, ishrana, tradicija i sl. a kod njih je relativno malo toga što ih dijeli – kao što su kod nas to bile samo vjera i, u novije vrijeme, uvezene politi?ke ideje, odnosno državno-pravne veze sa narodima i državama izvan naše zemlje i izvan njene historije, koje sve više poprimaju agresivne težnje i oblike inkorporacije tih naroda u sisteme vlasti i konstituciju drugih zemalja, ?ine?i ih stranicima u njihovo? sopstvenoj zemlji.

U slu?ajevima kao što je nas, identitet izlazi iz okvira onog što je razli?itost i sedimentira se u onom što je zajedni?ko, kao npr. prihvatanje normalnosti razlika me?u ljudima u svim aspektima života, pa i u vjeri, tj. onom što nadilazi razlike i omogu?uje im da sukladno egzistiraju kao dio jedne harmoni?ne politi?ke, društvene, duhovne i kulturne cjeline.

Da bi se moglo precizno odrediti sve što nas spaja i razlikuje i da bi se mogao utvrditi kriterijum identifikacije, potrebno je provesti obimna antropološka, historiografska, kulturno-historijska i duhovno-historijska, statisti?ka, demografska, socio-kulturna, socio-psihološka i histojsko i aktuelno-politi?ka istraživanja tih fenomena. Mnoga takva istraživanja su obavljena. Tako su izvršene studije izoliranih i starijih enklava stanovništva koje pokazuju da je me?u stanovnicima raznih vjera postojao intenzivan saobra?aj i razmjena vrijednosti svih vrsta (Lepenica, Drežnica, Zijamet i sli?ni lokaliteti). Obavljena su istraživanja fenomena mješovitih brakova, zatim i života

ljudi raznih vjera u zajedni?kim selima (istraživanje bra?nog para Lokwood). Isto tako istraživane su komunikacije me?u selima naseljenim razli?itim stanovnicima, obim i sadržina njihovih komunikacija u svakodnevnom životu, na pazarima ili u drugim prilikama gdje bivaju povezani (istraživanja Milenka Filipovi?a i Nedžada Hadžidedi?a). Analizirani su zajedni?ki elementi u gradnji ku?a, namještaju, ishrani i op?im vrijednostima u životu (radovi akademika Muhameda Kadi?a i dr.).

Takvih istraživanja kod nas, nažalost, ipak nije bilo dovoljno i ona nisu bila dugoro?na i sistemati?na, ili su poduzimana u veoma ograni?enom smislu, zbog ?ega nisu ni mogla dati adekvatne, upotrebljive, pouzdane i komparabilne rezultate. Nije, me?utim, teško?a u tome da u zadnjih stotinjak godina nije bilo i da još uvijek nedostaju djela koja se tim problemima izravno bave, nego je ona u tome što su, u najviše slu?ajeva, pokušaji bavljenja tim pitanjima bili uski i ograni?eni, nedostatni i u konceptualnom i u metodološkom smislu i što nisu bili zamišljeni i izvedeni na takav na?in bi bili u stanju da na dokumentiran i jasan na?in izlože ono specifi?no u našem narodnom i historijskom identitetu što taj identitet odvaja od identiteta naroda sa kojim na ovom prostoru zajedno živimo, ne samo u sadržaju negu i u tipu i funkciranju istoga u našoj historiji. Najve?i broj takvih pokušaja nastoji dokazati da smo mi Bošnjaci muslimanske vjere narod istog tipa, istog historijskog porijekla i sadržine identiteta kao što su to naši bosanski Srbi i Hrvati. U velikom obimu ?injenica to i jeste slu?aj. Me?utim, to je slu?aj, prije svega, za odre?ene periode naše historije i to kada se sli?nosti i razlike posmatraju na razini razvoja i deferencija unutar narodnog identiteta i nekih veoma bitnih, ali nedovoljno diferenciranih karakteristika historijskog identiteta i nas današnjih Bošnjaka muslimanske vjere i naših susjeda nekadašnjih Bošnjaka katoli?ke ili pravoslavne vjere, a današnjih nacionalnih Srba i Hrvata.... .

U nekim drugim aspektima i sadržini identiteta, posebno u poglavlju nacionalnog identiteta, koji se u historiji javlja mnogo kasnije i definira se prvenstveno kroz politi?ku identifikaciju i kroz ideju nacionalne države, a koji bi trebao nastajati iz narodnog identiteta, stvari stoje nešto druga?ije i tu se historijski identitet Bošnjaka muslimana odvaja od zajedni?kog nam narodnog identiteta danjašnjih nacionalnih Srba i Hrvata, odnosno, u slu?aju Bosnjaka, taj identitet se ne razvija na jednak na?in i nije istog sadržaja i zna?enja kao kod onih Bošnjana-Bošnjaka koji ?e se tokom XIX vijeka, na temelju svoje posebne vjere, nacionalno identificirati kao Srbi ili Hrvati. Imitativni karakter društvene nauke i neosnovane generalizacije u shvatanju i tuma?enu historijskog razvoja i posebno ujedna?avaju?a primjena odre?enih na?ina historijskog razvoja na sve ljude nekog odre?enog svijeta, prostora i vremena, dovodi do takvih grešaka u mišljenju kada se isti model i na?in, isti historijski tip primjenjuje na sve ljude i društva jednog vremena, a ne uvi?aju se specifi?nosti koje su mogu?e i koje dovode do razli?itih rezultata unutar istih globalnih procesa. Vrijeme nije homogena veli?ina i ne odvija se svugdje na isti na?in, jednakim tempom i u istim formama se ne izražavaju njegovi u?inci. Historija ne te?e jednakost za sve ljude.

Identitet je historijska vrijednost i fenomen koji izražava histori?nost postojanja odre?enih ljudskih skupina i zbog tog je mogu?e da se vrijeme unutar paralelnih entiteta odvija druga?ije. Stoga svaki autenti?ni historijski entitet živi na historijski na?in i mijenja se sa promjenama historijskih uvjeta života ljudi. Bošnjani, koji su u pogledu svog identiteta ostajali vezani za Bosnu kao zemlju i kao državu, za ideju te države i težnju da se ona o?uva i u ?iji historijski razvoj i formiranje zbog toga nije ušao i nije mogao u?i neki novi moment, kao što je npr. ideja jedne nove države na njenom prostoru, ili odre?ena duhovna ili materijalna sila spajanja medu Bošnjacima, nego su ostali pod djelovanjem stalno prisutnih tradicionalnih faktora identifikacije, zadržavali su svoj prvobitni identitet – ostajali su Bošnjani ili Bošnjaci u odnosu prema svojoj zemlji i državi.... .

Takvi Bosnjani, oni katoli?ke i pravoslavne vjere, koji nisu za osnovu sopstvene nacionalne identifikacije odabrali sopstvenu zemlju i državu Bosnu, nego su za osnovu uzeli svoju vjersku pripadnost, svojom su identifikacijom u nju unijeli jedan strani državno-pravni i politički interes koji je u historiju Bosne unio mnogo toga neizvjesnog. Oni nisu sa?ivali svoje prvo bitno ime, zajedni?ko njihovim zemljacima druge vjere, nego su za temelj svoje nacionalne identifikacije odabrali samo vjeru što ih je vezivalo za drugu zemlju (Srbiju ili Hrvatsku) i nju su uzeli kao izvor i temelj svog nacionalnog identiteta, ukoliko načonalni identitet podrazumijeva svagda i ideju sopstvene nacionalne države. Njihova nacionalna država nije više bila Bosna, nego Srbija ili Hrvatska. Tako su oni, koji su se identificirali sa Srbijom i Hrvatskom kao svojom državom i osnovom nacionalnog identiteta, postali nacionalni Srbi i Hrvati, a svoj prvo bitni identitet Bošnjana su ostavili u historiji kao prevazideni oblik identifikacije, kao neupotrebljivi kostim. Tako je nastala ta, u po?etku mala ali u toku vremena bitna razlika u sadržaju i osnovi naših identiteta, a glavni zadatak kritičke historiografske nauke je da tu razliku objasni i sagleda smisao historijskog bivanja i kretanja i jednih i drugih i posljedice takvih kretanja na op?e stanje naše zemlje i države i nas samih kao njenih stanovnika. Glavno pitanje koje se iz takvih okolnosti javlja je pitanje da li su oni momenti, koji su djelovali na dogadanja tokom XIX vijeka, a koji su doveli do nastanka nacionalnih razlika unutar istovjetne historijsko-političke osnove, snažniji od onih koji djeluju još uvijek, mada može biti da danas djeluju u nešto manjem intenzitetu, a to su osnove zajedni?kog jezika, teritorije, države, historije i iskustva historijskog života. Ako je nedostatak države nekada i mogao biti motiv da se oni koji nisu trpili osmansku ili austrijsku vlast opredijele prema drugim državama istorodnih naroda zajedni?ke vjere i da se samoidentificiraju preko i posredstvom osje?anja pripadanja drugim državama i njihovim narodima, sada taj momenat ne igra više bitniju historijsku ulogu. Identificiranje Srba ili Hrvata sa državnom idejom Srbije i Hrvatske ništa bitnije ne doprinosi ja?anju historijske uloge i smisla djelovanja Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini, ako to djelovanje nije usmjereno na razaranje same Bosne i Hercegovine i njeno pripajanje, u djelovima ili u cjelini, Srbiji ili Hrvatskoj. Naime, svi takvi pokušaji su do sada propadali i jedini njihov u?inak bilo je strašno razaranje i uništavanje ljudskih života, pa bi bilo pravo ludilo još uvijek imati u vidu takvu krajnju konzekvenciju načonalnog srpskog i hrvatskog identificiranja ljudi na tlu Bosne i Hercegovine. Sve svoje interese i ambicije oni mogu zadovoljiti kroz zajednicku državu koje je njihova, a ne tu?a, tj. koju su oni stvarali i njome vladaju, a nisu samo dobro došli ili trpljeni gosti u njoj, kakav je njihov faktički položaj u drugim državama, u kojima su dobro došli dok funkcioniraju u okvirima određenog nacionalno-političkog koncepta, dok ratuju za Miloševićeve ili Tuđmanove interese, a ta dobrodošlica gubi smisao onog ?asa kada takvi koncepti ne?e biti više uop?e bitni za funkcionisanje određenih država i naroda. Valja znati da ?e parametre njihovog funkcionisanja i djelovanja odrediti širi europski kontekst historijskog djelovanja svakog od europskih naroda, a ne sebi?ni uskonacionalnih interes i ideje. Vrijeme idolatrije nacionalnih ciljeva i država prolazi i svijet se kao cjelina, a svakako oni njegovi najrazvijeniji dijelovi, sve brže, rapidno približavaju formama odnosa i života koji nadilaze nacionalnu konstituciju i identifikaciju. Nacija nije više cilj istorije. Taj cilj ostaje u XX vijeku i ko ga nosi u XXI vijek, nosi samo jedan dodatni teret.

Taj odnos historijskih faktora odluči?e i o našoj sudbini i sudbini naše zemlje. Naime, bez obzira na nas koji smo njeni stanovnici, naša je zemlja, pa ?ak i naša država i sama po sebi geopolitički i

historijski fakat prvog reda i ona ima svoje mjesto u određivanju onog što je bitno u našem bivanju u njenim okvirima i na njenom tlu. Dok su se identiteti na našem prostoru specifično razvijali u pravcu nastajanja razlika u njihovim sadržajima, odnosno moglo bi se bolje i preciznije re?i da su se jedni među nama, polaze?i od zajednički historijski uvjetovane identifikacijske osnove, svoj identitet razvijali uspostavljanjem razlika prema sopstvenoj narodnoj, jezičkoj, historijskoj i

politi?koj osnovi našeg ukupnog zajedni?kog identiteta, a to je onaj identitet koji je bio definiran u ranoj historiji naše zemlje i države, odnosno njenog duhovnokulturnog i politi?kog identiteta, dotle su drugi, a to su bili današnji Bošnjaci muslimanske vjere, ostajali uz onaj prvobitni identitet, prije svega uz ideju da je njihova zemlja, njeno ime i historijski interesi, u ?emu su vidjeli bitni element sopstvene definicije i smisao djelovanja u historiji, onaj bitni momenat koji ih identificira i odre?uje. Oni su ostali u cjelini vezani za svoju zemlju, za zajedni?ku državu i za socio-kulturni kontekst koji je u toj državi dominirao kroz cijelo vrijeme od njenog nastanka do najnovije historije, u kojoj su, na žalost i zgražanje cijelog svijeta, došli do izraza koncepti nasilne i genocidne destrukcije Bosne kao države i negiranja postojanja njenog naroda kao jedinstvenog historijskog, kulturnog i državnog subjekta i to ne samo sada, nego i u cijeloj njenoj historiji. Ideja ?iste nacije i njene teritorije i države je koštala ovaj naš svijet mora krvi i potoke suza. Naravno, ostajanje Bošnjaka muslimanske vjere kao prvobitnog zajedni?kog nam identiteta nije nikakva njihova zasluga nego rezultat historije i onoga što se unutar nje zbivalo. Oni su samo poslužili historiji da sa?uva ono što je bilo bitno u historiji same Bosne.

Upravo zbog tog nedostatka, tj. zbog toga što se nedovoljno pažnje posve?ivalo onome što je bilo zajedni?ko svima nama i nije se uvr?ivalo ko se i kada, kako i pod kojim okolnostima i sa kojim historijskim i drugim ciljevima i motivima, pod ?ijim se sve

utjecajima, opravdano ili bezrazložno, odvajao od te osnove, svaki takav pokušaj naseg definiranja, od onih ranih, pa do najnovijih, nastalih nakon 1993. godine, kada je bio skinut svaki embargo, osim onog unutarnjeg organi?enja kojeg svaki od nas nosi sa sobom, sa istraživanja problema naših identiteta, kad su se ti identiteti sami od sebe svojim djelovanjem najbolje i najpotpunije razotkrili i definirali, predstavlja promašaj u onom bitnom, tj. nijedan od njih ne doseže ono što je za naš identitet najbitnije i što odreduje njegovu istinu. A historijska istina o našem bošnja?kom identitetu sastoji se u ?injenici da mi i nismo razvili svoj specifi?ni nacionalni identitet onakovog tipa kakav je nastao u novovjekovnoj europskoj historiji, pogotovo ne onaj zakašnjeli nacionalizam kakav je na Balkanu nastao tokom XIX i po?etkom XX vijeka i koji se izrazio u stvaranju nacionalnih država sa znatnim agresivnim i genocidnim nabojem, tj. država koje su nastajale na temelju pune politi?ke, pravne i biološke eliminacije svih koji nisu pripadali naciji razvijenoj na principima stroge vjersko-eti?ke separacije koja želi svoju državu. Nacionalni identiteti nastali na ruševinama i ambicijama rušenja Osmanskog Carstva i njegovih tvorevina na Balkanu ispoljili su se kao marodersko nastojanje da se razvu?e i iskoristi ono što ?e ostati od usnulog, a potom i umrlog lava sa Bosfora. Taj identitet nije obuhvatio i Bošnjake muslimanske vjere, mada su su i oni vrlo snažno protivili nastavku osmanske vladavine u svojoj zemlji. Naša integracija u evropske tokove historije, nastala nakon okupacije Bosne od strane Austougarske Monarhije, donose?i promjene u mnogim aspektima naseg života, nije donijela promjene karaktera našeg identiteta, jer sam nosilac europeizacije i emancipacije nije bila nikakva nacionalna država nego jedna multinacionalna državna tvorevina (Austrougarska carevina), zbog ?ega je naš identitet mogao ostati i dalje narodni, historijsko-kulturni i ostao je takav jer je mogao biti oslonjen na multirateralnu osnovu i praksi našeg pre?ašnjeg života, a nije se odvijao linijom našeg izdvajanja i fiksiranja naših

historijskih ciljeva kao zasebnih nacionalnih ciljeva nasuprot drugim nastalim identitetima, kako je to bio slu?aj sa katoli?kim i pravoslavnim stanovnicima Bosne. U svojoj borbi protiv Austrije Bošnjaci muslimanske vjere su zahtjevali poštovanje njihovog historijskog, duhovnog, kulturnog i vjerskog identiteta, a ne zamjenu vladavine jedne strane države sa vladom druge strane države, jer su oni i Srbiju i Hrvatsku s pravom smatrali za strane države, države u kojima živi srođno stanovništvo, ali koje su kao države po svojoj historijskoj ulozi i osnovi razli?ite od Bosne, i prema tome, strane.

Naš identitet nije se razvio kao političko-nacionalni identitet koji bi bio definiran našim zasebnim nacionalno-političkim i državnim ciljevima naspram drugih naroda sa kojima živimo. Dok su Srbi i Hrvati, koji su kao nacionalni subjekti nastali i izašli na scenu u Bosni tokom druge polovine XIX vijeka, imali kao glavne ciljeve svoje političke akcije integraciju sa svojim navodnim matinim zemljama, sa kojima nota bene nisu nikad imali nikakve supstancialne države ili duhovno-kulturne veze, osim što su bili prisiljeni da brane svoju zemlju od neštih vojnih nasrtaja iz tih zemalja, što je podrazumijevalo destrukciju Bosne i njenog originalnog historijskog nastina postojanja, dotle su Bošnjani muslimanske vjere ostajali uporno kod ideje zajedničke države Bosne i zajedničkih sadržaja našeg života modeliranog kroz vijekovima dugu praksu zajedničkog života u našoj zemlji. Taj zajednički život izgradio je forme međusobnih odnosa u kojima je svako mogao da živi svoj unutarnji identitet, prije svega, običajni i vjerski, ali i onaj kojima su bili povezani kao ljudi koji žive i rade zajedno, jedni s drugima u vezi i saradnji, dijeleći iste opere civilizacijske i kulturne vrijednosti i okolnosti historijskog života.

Published with permission of the author.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.